

ЯН НЕРУДА (Jan Neruda, 1834 – 1891) е сред световните имена на чешката литература. Поет, прозаик, драматург, журналист, публицист и критик, той задава нова посока на литературното развитие, изисквайки от писателя да бъде отговорен пред своя народ – да бъде негов изразител и застъпник. Неговият глас звучача магнетично още с първите си изяви и успява да привлече и да вдъхнови редица представители на най-младото литературно поколение. Така през 1858 г. по инициатива на Неруда и на неговия приятел – поета и прозаика Витезслав Халек, е създадена литературната школа „Май“, която има определяща роля за ориентацията на чешката литература към реализма. Названието на това

сдружение и на издавания алманах е израз на пиетета към Карел Хинек Маха, автора на поемата *Май* (1836), който благодарение на Неруда и на неговите съмишленици „възкръсва от мъртвите“ и бива утвърден като първия модерен чешки поет. И ако в дебютната стихосбирка – *Гробищни цветя* (*Hřbitovní kvítí*, 1857), близостта с Маховия екзистенциален песимизъм и поетически език да е твърде осезателна, то в последвалите поетически книги Неруда все по-отчетливо се разграничава от тоналността на романтическата меланхолия. Журналистическата професия, на която всеотдайно и добросъвестно служи до края на дните си, фокусира вниманието му върху житейските реалности. Така той открива първопричините на човешкото нещастие в социалната несправедливост и в слабостите на човешката природа – в неспособността за мъдра прозорливост, в липсата на емпатия и толерантност, в склонността към лицемерен конформизъм.

Типизацията на тези проблемни страни на живота, пораждащи различни степени на социална и междуличностна дисхармония, Неруда разкрива с особена острота и образно въздействие в своята проза – и художествена, и нехудожествена. Несъмнено жанрът на късия разказ, по забележителен начин онагледен в неговите *Малоострански разкази* (*Malostranské povídky*, 1878), се оказва най-благодатното за неговия писателски талант поле за изява на усета му към незабележимия предметен детайл (речно камъче, лула от морска пяна и пр.),

чрез който долавя драматизма на човешкото съществуване в един свят, в който девалвацията на словото и отказът от откровение превръщат безмълвието на предмета в красноречив знак за неизразимата човешка духовност. Именно тези открояващи се контури, плътност и осезаемост на материализираната идея за битието се забелязват и в неговата по-късна поезия, в която навлизат несвойствени за предходната романтическа поезия образни решения. Така например навлизат иронията, предметната конкретика, наративното конструиране на пресъздаваната сцена, театрализиращият диалог и пр.

Предложените стихотворения са от стихосбирката на Ян Неруда *Балади и романси* (*Balady a romance*, 1883) и са според представителното 39-томо издание с произведението на Неруда. Поезията е включена в два тома, редактирани от Феликс Водичка, а посочената стихосбирка е част от втория том (*Básně, sv. druhý*. Praha: SNKLHU¹, 1956). *Балади и романси* заемат важно място в литературната история на чешката поезия и са безспорно свидетелство за поетическия талант на Неруда. Налице е нова жанрова концепция за литературната балада, която се отличава от наложеното още от Фр. Л. Челаковски и К. Я. Ербен разбиране за релевантност на този жанр с фолклорноприказния наратив и с присъщия му афинитет към мотива за съдбовната среща на човека със свръхестествени явления и персонажи. От една страна, Неруда размива границите между баладата и романса и независимо че всяко от стихотворенията е жанрово определено от автора на паратекстово ниво, не се забелязва принципна разлика в образната структура на баладите и романсите. От друга страна, Неруда почти последователно игнорира фолклорния модел на баладата и по линия на пресъздаваната сцена, и по линия на ритмико-интонационната и изразната специфика на фолклорния дискурс. В някои случаи обаче, както например в *Зимна балада* (*Balada zimní*), връзката с фолклорния генотип може да бъде все пак лесно разпозната².

Убедеността на Неруда в моралната отговорност на литературата пред обществото определя нравствено-дидактичния тон на неговите поетически послания. От тази позиция той изгражда и своите балади с библейски мотиви. В някои от тях, като например *Балада за сватбата в Кана* (*Balada o svatbě v Kanaánu*), той запазва библейската рамка, но я изпълва с ново съдържание, без да влиза в противоречие с каноничния персонажен модел. И тук, както и в библейския разказ, Христос прави чудо, превръщайки водата във вино, но акцентът не е върху

¹ SNKLHU (Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění) е абревиатура на „държавно издателство за литература, музика и изкуство“, което възниква през 1953 г. на мястото на „Одеон“ – едно от най-авторитетните издателства на Чехословакия в периода между двете световни войни. В средата на 60-те години е възстановено името „Одеон“, но след падането на комунистическия режим издателството не успява да се справи с новите пазарни условия и през 1994 г. бива закрито.

² В *Зимна балада* участва познатият от фолклора персонаж на магьосника. Той връща към живота трима обесени, като иска в замяна от всекиго по една вещ, открадната от бедни и умиращи хора – възглавница, нафора и вино. На сутринта на бесилката висят не три, а четири тела.

неговата божествена сила, а върху разпуснатите нрави, пиянското веселие и „бесните танци“ на сватбарите. Именно чрез контраста между Него и другите Неруда прави алюзия за моралните дефицити на своето поколение. По принцип събитийният план, чрез който Неруда реализира епическия компонент на баладата като жанр, няма определящо значение – независимо от това каква история разказва в стихове, той винаги открива в нея онзи смислов потенциал, който да бъде критично насочен към неговото съвремие. Подобно звучене има и неговата *Райска балада* (*Balada rajská*), изградена върху срещата на Дева Мария и Елисавета. Тук няма чудо, няма никакъв свръхестествен елемент, присъщ на традиционната предромантическа и романтическа балада, а вместо това е вложен ироничен подтекст в думите на Елисавета, която е загрижена за това, че от петстотин години не се е появила нито една благочестива жена.

Предложените по-долу стихотворения – *Балада за тримата крале* (*Ballada tříkrálová*) и *Пасхална балада* (*Ballada pašijová*), отвеждат към двата ключови момента от библейския разказ за Христос – Витлеемската сцена и разпятието. И тук, както и в други Нерудови балади, диалогът между персонажите осигурява тяхното непосредствено сценично присъствие, чрез което се постига пластична композиция и открито експониране на изразените от тях позиции. В сцената, пресъздаваща поклонението на тримата влъхви пред Исус, новороденият Божи син се обръща с гневни думи към тях, обвинявайки ги в лицемерно ласкателство и дори престъпно малодушие: те го отрупват със скъпи дарове, славословят го, но когато им казва истината в очите, решават, че думите му са недодялани, понеже е син на дърводелец. В тяхно лице Исус вижда тези, които ще го осъдят на кръстни мъки и ще го изоставят. Несъмнено монологът на Младенеца нарушава каноничния разказ, но целта е не да развенчава ореола на божественото, а да разобличава човешките слабости. Именно в това отношение към библейския първообраз бихме доловили онзи наративен подход, който е присъщ на апокрифната литература. В *Пасхална балада* Неруда отива още по-далече, пресъздавайки страданията на Христос на кръста като договореност между дявола и Бога. Тук можем да открием отзвук на дуалистичната версия, според която земният свят е управляван от дявола, а небесният – от Бог. Спорът между тях слага на везната човешката болка и Божията любов, а образът на Христос се явява възплъщение на това двуединство. Но дори жестоките телесни мъки на Божия син и страданието от това, че всички, които е обичал, са го изоставили, не са достатъчни за дявола и като властелин на земния живот той иска от Бог да му даде най-жестоката човешка болка – безпомощно да гледа безпределното терзание на своята Майка.

Стихотворенията на Неруда на библейска тематика, включени в *Балади и романи*, носят характерната за късния му период засилена полемичност, иронична критичност, непримиримост към фалша, мимикрията, бездуховността, а това са основните проблеми, застъпени и в другите му стихосбирки от последното десетилетие на неговия живот: *Прости мотиву* (*Prosté motivu*, 1883) и *Петъчни песни* (*Zpěvy páteční*, посм. 1896). В последната му поетическа книга отново присъстват библейски мотиви – показателно е и самото заглавие, означаващо Разпети петък, но тук вече акцентът не е върху страданията на Христос, а

е изведен великденският мотив на Неговото възкресение. Налице са съществени структурни разлики спрямо *Балади и романси*, като например отказ от пресъздаване на конкретна библейска сцена, игнориране на персонажния диалог, акцентирание върху непреходната символика на новозаветните образи, възплаващи надеждата и вярата в доброто. Показателно е например стихотворението *Майка седмоскръбна* (*Matka sedmiboolestná*), чието начало отвежда към скулптурната композиция на Пиета и директно асоциира Дева Мария с майката родина, а Синът, когото тя държи в обятията си – с народа, очакващ своето възкресение („hle matka Vlast – syn Národ v jejím klínu“).

Стихотворенията *Балада за тримата крале* и *Пасхална балада* представяме в превод на различни славянски езици. Полският превод на *Пасхална балада* е от антологията на чешката поезия *Ballady, legendy i t. p.* (Warszawa: Skład główny w księgarni Gebethnera i Wolffa, 1904), в която всички стихотворения са преведени от Конрад Залески (1851 – 1908). В тази авторска антология са представени чешките поети от последните десетилетия на XIX век, сред които освен Неруда са още Ярослав Врџлици, Сватоплук Чех, Юлиус Зейер, Адолф Хейдук и др.

Включените руски преводи на Д. Самойлов и на М. Павлова са по изданието: Ян Неруда. *Стихотворения, Рассказы. Малостранские повести. Очерки и Статьи*. Москва: Художественная литература, 1975. Давид С. Самойлов (роден Кауфман, 1920 – 1990) е изявен поет и преводач. Както повечето свободомислещи писатели и той е имал проблеми със съветската власт, поради което през 50-те години започва да създава произведения за деца и заедно с това активно да превежда поезия от различни езици: от полски (Юлиан Тувим), чешки (Ян Неруда), сърбохърватски (Десанка Максимович), френски, унгарски, албански, литовски, монголски, грузински, арабски. Муза К. Павлова (1917 – 2006 г.) е поетеса, драматург и преводачка предимно на полска поезия и проза, но превежда също така поезия на Х. Хайне. Първата поетическа книга в неин превод – *Пан Балцер в Бразилия* от Мария Конопницка, е издадена през 1950 г. Следват Адам Мицкевич (*Пан Тадеуш*), Юлиан Тувим, Януш Корчак, Славомир Мрожек и др. От авторските ѝ произведения особено силно впечатление правят нейните абсурдистки пиеси, които стават достъпни на руските читатели едва в края на XX века.

Българският превод на *Балада за тримата крале* е включен в тома от поредицата „Български преводачи“ с избрани преводи на Григор Ленков (София: Народна култура, 1981, с. 143 – 144). Същата балада е преведена на български и от Вълчо Раковски със заглавие най-напред *Балада за трите крале* (Ян Неруда. *Избрани творби: поезия, разкази, фейлетони, очерци*. Съст. В. Раковски, Пенчо Симов, Невена Захаријева. Прев.: В. Раковски, П. Симов, Стефан Бошнаков. София: Народна култура, 1986), а по-късно – със заглавие *Балада за трите вълхви* (Ян Неруда. *Аз всичко бях*. Прев.: Вълчо Раковски. София: Аб, 2004). Преводът на *Пасхална балада* се публикува тук за първи път.